

Овчаренко Юрій Олексійович

доцент кафедри філософських та соціально-політичних наук ОРІДУ НАДУ при Президентіві України, к.психол.н., доцент

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЯК ФАКТОР ЗМІН У СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються позитивні та негативні особливості забезпечення національної безпеки України. Аналізуються сучасні виклики та загрози національній безпеці України. Визначаються шляхи інтеграції держави в міжнародні системи колективної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, національні інтереси, загроза національній безпеці, інтеграція в МСКБ, обороноздатність.

Ovcarenko Yuriy

MODERN CHALLENGES AND THREATS AS A FACTOR OF CHANGE IN THE STRATEGY OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The positive and negative features of providing of national safety of Ukraine are examined in the article. Modern calls and threats national safety of Ukraine are analysed. The ways of integration of the state in the international system of collective security are determined.

Keywords: national safety, national interests, threat national safety, integration in the international structures of collective security, defensive capacity

Овчаренко Юрий Алексеевич

СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ КАК ФАКТОР ИЗМЕНЕНИЙ В СТРАТЕГИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются позитивные и негативные особенности обеспечения национальной безопасности Украины. Анализируются современные вызовы и угрозы национальной безопасности Украины. Определяются пути интеграции государства в международной системе коллективной безопасности.

Ключевые слова: национальная безопасность, национальные интересы, угроза национальной безопасности, интеграция в МСКБ.

Постановка проблеми. Історичний досвід свідчить, що після того, як суспільство визначилося зі своєю державністю, наступним кроком є формування системи національної безпеки.

Сьогодні Україна перебуває в геополітичному середовищі, в якому національні інтереси держав, їх економічне та політичне суперництво значно сильніші, ніж симпатії задекларованої «української демократії». Незважаючи на зниження воєнно-політичного протистояння між Заходом і Сходом, Європа залишається місцем схрещення політичних, економічних, етнічних, релігійних та інших протиріч, які вже призвели до низки кровопролитних конфліктів [1, с. 65–67].

Глобального характеру набули такі загрози міжнародній безпеці, як тероризм, контрабанда наркотиків, незаконня торгівля зброєю, масова і важкоконтрольована міграція населення із «гарячих точок», організована злочинність.

Водночас в Україні гальмується здійснення економічних реформ, є політична роздробленість суспільства, демографічні, екологічні та інші проблеми.

За цих умов існування України як суверенної держави неможливо без цілеспрямованої системної політики захисту національних інтересів.

**СПЕЦВИПУСК ДО 20-РІЧЧЯ ОРІДУ НАДУ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

Основним механізмом реалізації вказаної політики є державне управління у сфері забезпечення національної безпеки. Але й сьогодні в Україні відсутні загальноприйняті погляди щодо понятійно-категорійного апарату національної безпеки. Тривають дискусії з принципових напрямів державної політики та державного будівництва в контексті забезпечення національної безпеки, засобів і способів її забезпечення [2, с. 92–93].

Сьогодні надзвичайно актуальним є визначення стратегічних цілей і завдань системи національної безпеки України, механізмів їх реалізації [6].

Актуальність даної статті визначається важливістю завдання, яке стоїть перед державою у сфері забезпечення національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили Макаренко І. К., Возженіков А. В., Ситник Г. П., Горбулін В. П., Семенченко А. І., Шкідченко В. П., які досліджують та впроваджують нові методологічні підходи до вдосконалення системи національної безпеки України.

Метою статті є аналіз сучасних особливостей забезпечення національної безпеки України в контексті інтеграції в міжнародні структури колективної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Україна розглядає національну безпеку як невід'ємну складову частину безпеки в регіональному та глобальному масштабах.

Позитивні тенденції. Разом із міжнародними партнерами і організаціями Україна бере участь у забезпеченні безпеки і стабільності у різних регіонах світу. У разі виникнення кризових ситуацій Україна спиратиметься на допомогу інших країн та міжнародних організацій.

Україна розцінює світову глобалізацію як об'єктивний фактор, який є наслідком наукових, технічних, економічних і культурних досягнень людства і пов'язаних із цим процесів посилення взаємної залежності різних країн. Основним результатом глобалізації у сфері безпеки є інтернаціоналізація чинників, які визначають міжнародну та національну безпеку.

Україна переконана, що глобалізація не означає нівелювання національної самобутності, а створює додаткові можливості для збагачення світовими досягненнями національної культури, суспільно-політичної практики, які у відповідних сферах суспільного життя можуть стати вагомою часткою світової культурної спадщини [3].

Із розширенням НАТО та Євросоюзу за рахунок держав, які межують з Україною, навколишнє середовище її безпеки стає більш стабільним і передбачуваним. Навіть агресія Росії на Сході наштовхується на об'єднані протидії світового співтовариства. Державна політика України в цій сфері є відкритою, прозорою, прогнозованою, неконфронтаційною та неспрямованою проти територіальної цілісності чи суверенітету інших країн.

Україна суттєво підвищила свій авторитет серед країн світового співтовариства завдяки важливим крокам у напрямку недопущення широкомасштабних суспільних конфліктів як миролюбна країна, яка активно підтримує процес ядерного роззброєння, прагне йти шляхом демократичних реформ, стала членом низки міжнародних організацій і залучена до багатьох міжнародних програм розвитку.

За останні роки відбулося позитивне зрушення суспільної свідомості у сфері реалізації національних інтересів України.

Негативні чинники: Україна занепокоєна такими негативними наслідками, як поляризація рівня життя між багатими та бідними країнами, забруднення навколишнього середовища, розповсюдження небезпечних хвороб, виникнення невідомих раніше масових захворювань, неконтрольована міграція, етнічні та конфесійні напруження, збільшення масштабів і частоти техногенних катастроф, зростання загрози розповсюдження зброї масового ураження, активізація діяльності міжнародних терористичних організацій. Вони призводять до пересування центру традиційних загроз (збройне вторгнення) у бік нетрадиційних, зростання яких значною мірою зумовлено інформаційною відкритістю сучасного суспільства, вразливістю великих індустріальних міст.

Внаслідок особливостей культурного та історичного розвитку, геополітичного розташування у близькості до регіонів, з яких походить більшість цих загроз, Україна поставлена перед необхідністю вирішення завдань щодо їх попередження та нейтралізації, у зокрема шляхом активізації своєї діяльності в напрямку підвищення дієвості колективних систем безпеки та ефективності механізмів регулювання міжнародних відносин, адаптації їх до геополітичних реалій. Спостерігається посилення суперництва за перерозподіл сфер впливу між провідними світовими державами, особливо на пострадянському просторі. Наявна різновекторність їх інтересів [4, с. 55–56].

Відбувається подальше загострення боротьби за контроль над джерелами енергоресурсів, їх розподілом та маршрутами транспортування. За певних обставин це може сприяти виникненню конфліктів. Відкриття потужних джерел нафти і газу в Закавказзі та Центральній Азії перетворює ці

регіони на потенційно небезпечні зони можливої конфронтації. З розширенням ЄС спостерігається консолідація європейської політики та політики Росії щодо українських транспортних коридорів. Це породжує серйозну проблему щодо збереження Україною стратегічного контролю над транзитними нафто- і газопроводами, лініями електропередач, залізницями, портами, а також проблему щодо нарошування об'ємів транзитних товарів і сировини через територію України.

На низькому рівні залишається стан розвитку суспільного інтелекту держави внаслідок зниження цінності гуманітарної освіти, зниження рівня початкової освіти та виховання, виштовхування раціонального мислення із сфери масової свідомості, поширення містицизму та ірраціоналізму, нездорової емоційності, зростання меркантилізму, жорстокості, радикальних настроїв у населення, відчуття у нього соціальної несправедливості. Спостерігається зниження науково-технічного потенціалу країни, прискорюється падіння престижу науки, відбувається катастрофічне зниження її фінансування, що є наслідком подальшого скорочення наукових кадрів і вплив їх до комерційних сфер та за кордон. Відбувається подальше падіння суспільної моралі, поглиблюються процеси девальвації цінностей сім'ї. В сукупності це заважає розвитку національних цінностей та орієнтирів суспільства та потребує суттєвої активізації гуманітарної політики держави.

Складною залишається ситуація у сфері міжетнічних відносин через об'єктивні умови, що склалися внаслідок багаторічної «імперської» політики, практики депортації цілих народів та русифікації. Зростанню міжнаціональної ворожнечі сприяють процеси, що відбуваються на ґрунті політичних інтересів окремих владних структур на місцях. Зростає національна свідомість до пошуків нових форм національної самоорганізації.

Особливою залишається міжконфесійна ситуація в Україні, яка полягає в тому, що століттями основні релігійні центри, під юрисдикцією яких знаходились найбільші конфесії, розміщуються поза її межами. Внутрішні міжконфесійні суперечки між ними можуть перейти у площину міжнародних відносин і створювати для України певні ускладнення.

Спостерігається зростання обсягів нелегальної міграції в Україну, тенденція перетворення її з транзитної на країну привабливу для біженців, змушених рятуватися від переслідувань, а також вихідців із азіатських і африканських країн, що потерпають від бідності, голоду, безробіття, боротьби владних кланів. Збільшується загальна кількість правопорушень, пов'язаних із незаконним переміщенням мігрантів через державний кордон, особливо на російській та білоруській ділянці кордону, урізноманітнення способів та маршрутів переправлення незаконних мігрантів, налагодження каналів переправлення їх із території Молдови.

Продовжується виїзд громадян України до країн далекого зарубіжжя та Російської Федерації з метою працевлаштування. У зв'язку із введенням низкою країн візового режиму, можливість несанкціонованого працевлаштування українців різко звужується, що може спричинити збільшення кількості виїздів за кордон з порушенням встановленого порядку, спроб кримінальних елементів використати ситуацію на свою користь.

Зазначені чинники унеможливають збереження позаблокового статусу України, а з метою зміцнення державності вимагають інтенсифікації процесів національно-культурного відродження та нейтралізації небажаних впливів з боку інших країн (негативи масової культури, наркобізнес, неякісні товари масового споживання тощо), перебудови та підготовки національної економіки до функціонування в умовах жорсткої конкуренції з економічними системами інших країн. Це вимагає активізації посилення зусиль щодо захисту національних інтересів відповідно до реальних і потенційних загроз національній безпеці України у воєнній сфері [7, с. 36–37].

Внаслідок економічних прорахунків та затягування реформаторських процесів, негативних наслідків глобалізації транснаціонального характеру (тероризм, організована злочинність, нелегальна торгівля зброєю, поширення небезпечних хвороб), сукупності негативних чинників екологічного характеру та специфічних особливостей культурно-історичного розвитку України існує низка викликів, ризиків та загроз щодо досягнення національних стратегічних цілей. Стратегія Національної Безпеки – 2015 визначає три головні загрози сьогодення: агресія Росії на Сході, корупція в державі та прорахунки в системі державного управління.

Послаблення соціальної енергії та втрати динамізму суспільного розвитку, відсутність належного рівня консолідації суспільства у площині реалізації життєво важливих національних інтересів створює конфліктогенний простір і є наслідком небезпечних коливань настроїв мас, розшарування серед національної еліти, поглиблює регіональні відмінності. Ця загроза значною мірою підсилюється викривленням історичного минулого, що призводить до зневажливого ставлення до його духовних та матеріальних цінностей, веде до деградації морально-психологічної атмосфери в суспільстві, деморалізації молоді, антипатріотизму, і в кінцевому рахунку заважає прогресивному розвитку суспільства. Тому значення внутрішнього аспекту безпеки держави зростає.

Загрозою для демократичного розвитку країни є політичний радикалізм, зокрема, наявність тенденції до посилення політичної демагогії, заклики до «наведення порядку твердою рукою».

Витоки нових (нетрадиційних) загроз національній безпеці, перебуваючи у географічно віддалених місцях, можуть матеріалізуватися на території України в результаті неконтрольованого проникнення через кордони. Зокрема, зростають загрози в телеінформаційній сфері, та проведення спеоперацій, що мають за мету дезорганізацію ключових інформаційних систем, дискредитацію вищого політичного керівництва держави, спотворення іміджу України, що є наслідком недовірливого ставлення з боку світового співтовариства щодо неї, гальмує процеси надання зовнішніх інвестицій та ускладнює політичні взаємовідносини з іншими країнами; неконтрольоване розповсюдження зброї масового ураження та засобів її доставки, зростаюча група країн та інших суб'єктів, які намагаються оволодіти ними, а також можливість, що ядерна, хімічна або бактеріологічна зброя може бути використана як засіб політичного шантажу або терору.

Небезпечною є ситуація перетворення України на другорядну державу через відставання у розвитку національного інтелектуального потенціалу.

Суттєвою загрозою є руйнування основ духовного життя суспільства, нищення його історичних та культурних традицій, звичаїв, моралі та моральності, його психологічного фундаменту, порушення механізмів трансляції культури від покоління до покоління.

Міграція значної кількості населення у працездатному віці за межі держави на фоні дефіциту професій лікарів, вчителів, інженерів становить значну загрозу для економіки України, оскільки вивається кваліфікована робоча сила, на підготовку якої було витрачено значні національні ресурси. Водночас зростають обсяги нелегальної міграції в Україну, що породжує загрозу для громадської безпеки нашої держави. Перебування значної кількості іноземців на території України, зокрема нелегальних мігрантів, призводить до загострення санітарно-епідеміологічної ситуації. Часто не маючи засобів до існування, а також лікування, такі особи є розповсюджувачами різних інфекційних хвороб: туберкульозу, СНІДу, малярії та інших. В окремих регіонах зафіксовано випадки завезення в державу небезпечних хвороб.

Загрозою для обороноздатності держави є зниження бойової та мобілізаційної готовності Збройних Сил при одночасній недостатньо високій результативності процесу інтеграції держави в світ за останніх 10–15 років [5].

Наслідками інтенсивного трафіку через територію України іноземних товарів і сировини є зростання низки негативних явищ, які створюють загрози внутрішній безпеці держави (нелегальне проникнення або транзит через українські кордони зброї, наркотиків, фальшивої валюти, отруйних чи радіоактивних відходів хімічної, фармацевтичної промисловості; проникнення на нашу територію під виглядом транзитних, великих партій товарів, які далі незаконно продаються на внутрішньому ринку без сплати ввізного мита і акцизу тощо).

Існує низка загроз нормальному функціонуванню критичних об'єктів інфраструктури та ключових активів України (АЕС, об'єкти нафтохімічної та енергетичної інфраструктури, ключові транспортні комунікації тощо) як наслідок прямого впливу з метою виведення їх з ладу та непрямого впливу з метою досягнення руйнівних фінансових або інших наслідків в економіці та інших сферах.

Значною загрозою для досягнення національних стратегічних цілей є недостатня інтенсивність та гальмування модернізаційних процесів розвитку держави, недостатній рівень структури іноземних інвестицій, які б забезпечували стабільне й урівноважене економічне зростання, посилили б зв'язки України з передовими технологічними та науковими центрами.

Україна є потенційною мішенню міжнародного тероризму. Водночас подальша соціальна та економічна диференціація українського суспільства створює передумови для соціального тероризму, коли терористичні акти спрямовуються проти державних установ, приватних закладів, посадових осіб, діяльність яких певна соціальна група пов'язує зі своїм соціальним становищем, яке погіршується.

Загрозою для безпеки держави є занадто велика залежність України від постачання енергоносіїв з Росії та концентрація іноземного капіталу, який репрезентує економіку в одному або в декількох стратегічно важливих для національної безпеки економічних секторах, де немає гарантій вільного ринку або цей ринок нестабільний.

Приватизація майна стратегічно важливих для забезпечення національної безпеки об'єктів та виконання збиткової для економічної безпеки діяльності, а також неповноцінне функціонування вказаних об'єктів викликають загрозу добробуту громадян, державній незалежності та конституційному ладу.

Загрозою, яка стимулює соціальний та політичний екстремізм, є поглиблення диференціації між регіонами за рівнем соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку, а також зростання різниці у життєвому рівні між різними соціальними групами населення.

Тіньова діяльність фінансових і організованих злочинних угруповань, а також корупція, компрометують верховенство закону, підривають громадянську віру в демократичні цінності та демократичні інституції управління і являють собою значну загрозу для України.

Діяльність іноземних спецслужб проти України, якій сьогодні притаманне поєднання традиційних і нетрадиційних методів та використання нових технологій в досягненні цілей отримання інформації, їх деструктивний вплив на військові підрозділи, політичні, економічні та соціальні процеси, крадіжка засекреченої інформації, її втрата, знищення тощо, викликають низку загроз у різних сферах національної безпеки.

Зазначені ризики та загрози динамічно змінюються залежно від внутрішніх, регіональних та глобальних умов, а комплексний їх характер вимагає вживання дієвих заходів, що виходять за межі традиційних механізмів та методів забезпечення національної безпеки України.

Висновки. Національна безпека України – узагальнювальний результат державної політики захисту національних інтересів в усіх сферах державного і суспільного життя. У процесі функціонування національної безпеки реалізуються національні інтереси України. Захист національних інтересів передбачає діяльність вз виявлення, попередження та усунення загроз в усіх важливих сферах життєдіяльності суспільства. Основними загрозами національній безпеці України виступають внутрішні загрози – від економічної нестабільності й до духовного спустошення окремих верств населення. Особливо небезпечними є тенденції підміни національної безпеки груповою, сімейною, клановою, відсутність єдиної державницької ідеології. Визначальне значення для забезпечення національної безпеки України має реалізація української національної ідеї як ідеології розвитку нації і держави, як стратегії державотворення, політичної програми і економічної політики єдності, духовності і моралі на основі менталітету народу, його освіченості.

Література.

1. Рачок А., Шангіна Л. Зовнішня політика та політика безпеки // Національна безпека і оборона. – 2007. – С. 64–77.
2. Семенченко А. І. Теоретико-методологічні засади визначення, класифікації та оцінка систем загроз національній безпеці і рекомендації щодо їх удосконалення // Вісник НАДУ. – 2007. – №3. – С. 86–108.
3. Ситник Г. П., Богданович В. Ю., Єжеєв М. Ф. Геополітика і національна безпека: Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004.
4. Морозов К. Політичне обґрунтування євроатлантичного вибору України. / Наука і оборона. – 2008. – № 3. – С. 50–60.
5. Указ Президента України № 670/2004 від 17.06.2004 «Про Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року».
6. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 р. / Відомості Верховної Ради // ВВР, 2003, № 39.
7. Романов І. В. Стратегії національної безпеки // Атлантична панорама. – № 6. – 2008. – С. 34–38.